

Кислова Л.А.

к.е.н., доцент кафедри економіки та фінансово-економічної безпеки
Маріупольського державного університету

ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ НА РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНО БЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Постановка проблеми. Міжнародна торгівля залишається основною формою міжнародної економічної діяльності більшості країн світу та найбільш чітко визначає місце окремої національної економіки в системі міжнародного поділу праці. Дослідження взаємозв'язку між міжнародною торгівлею і конвергенцією країн світу в економічній літературі, як правило, носить скоріше емпіричний, ніж теоретичний характер. Механізми впливу глобалізації на конвергенцію та взаємодію країн світу можна класифікувати відповідно до типу міжнародної економічної діяльності: зовнішня торгівля, іноземні інвестиції, міжнародний рух робочої сили, трансфер технологій. Внаслідок дії історичних чинників та об'єктивних економічних законів особливої актуальності набула проблема економічно безпечного розвитку держави.

Аналіз досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми, яку ми досліджуємо, висвітлені у працях закордонних та вітчизняних практиків і науковців, зокрема І.Бінька, О.С.Власюка, П. Гайдучького, М. Дем'яненка, Я.Жаліла, Н. Кондратьєва М. Корецького, П. Кругмана, І. Михасюка, А. Мельник, О. Могильного, В. Мунтіяна, В. Назаренка, Г. Пастернака-Таранушенка, Б. Пасхавера, М. Павлишенка, Ф. Родрігеса, В. Шлемко, В. Юрчишина, М. Янківа та ін.

Вклад основного матеріалу. У роботі Франциска Родрігеса і Дені Родріка (Національне бюро економічних досліджень) сформульовано три основні тези щодо того, як міжнародна торгівля (ліберальна зовнішньоторговельна політика) впливає на економічне зростання країни:

1. У статичній моделі міжнародна торгівля збільшує рівень ВВП, якщо в економіці відсутні викривлення. Якщо в економіці присутні викривлення (наприклад, недосконала конкуренція), то зовнішньоторговельні обмеження можуть призводити до позитивних ефектів для добробуту населення країни.

2. У моделі екзогенного економічного зростання зі зниженням віддачі від чинників виробництва міжнародна торгівля не робить впливу на довгостроковий темп зростання (стійкий темп зростання). При цьому короткострокові ефекти можуть бути як позитивними, так і негативними.

3. У моделі ендегенного економічного зростання зі зростаючою віддачею від факторів виробництва міжнародна торгівля впливає на довгострокові темпи зростання, при цьому напрямок впливу залежить від початкового рівня розвитку країни.

Таким чином, не існує однозначної теоретичної точки зору на взаємозв'язок між міжнародною економічною діяльністю та економічним зростанням. Більшість авторів вважають, що відповідь залежить від того, чи сприяє міжнародна економічна діяльність переміщенню ресурсів у ті сектори, які створюють позитивні екстерналії для довгострокового економічного зростання (такі, як сектор НДДКР, обробна промисловість,

освіта), для країн, що розвиваються, та країн з перехідними економіками дуже важливо, щоб світова торгівля створювала сигнали для розвитку нових високотехнологічних галузей. Гроссман і Хелпман (1991); Фінстра (1990), Мітсуяма (1992) наводять приклади слабо розвинених країн, в яких активна міжнародна економічна діяльність, насамперед, експортна, навпаки, стимулювала спеціалізацію в традиційних секторах економіки, що знижувало довгострокові темпи економічного зростання.

Існують дві ключові теорії міжнародної торгівлі: теорія порівняльних переваг (модель Хекшера-Оліна) і теорія монополістичної конкуренції (модель П. Кругмана).

У рамках концепції монополістичної конкуренції П. Кругман і А. Венейблз досліджують вплив глобалізації на відмінності у рівнях життя між центром і периферією світової економіки. Автори розглядають модель двох країн, в яких існує два сектори економіки: сільське господарство і обробна промисловість. У промисловості існують фірми, що виробляють проміжний продукт і фірми, що виробляють кінцевий продукт. Основний висновок полягає в тому, що по мірі глобалізації відбувається два етапи: стадія дивергенції, потім стадія конвергенції.

Стадія дивергенції. Якщо одна з країн (так званий «центр») з яких-небудь причин має більший сектор обробної промисловості, то в ній формується більш місткий ринок для проміжних продуктів. Це робить дану країну більш привабливим місцем для розміщення промислового виробництва проміжних благ (так звані «backward linkages», виникає економія на транспортних витратах). По мірі того, як проміжне виробництво концентрується в даній країні, з'являються і вигоди для розміщення промислових підприємств, що спеціалізуються на кінцевих продуктах. Ці вигоди пов'язані з більш низькою ціною проміжних благ, наявністю більшої різноманітності проміжних благ, кращим доступом до проміжних благ, що, в кінцевому підсумку, сприяє скороченню витрат виробництва кінцевих благ (так звані «forward linkages»). Переміщення промисловості в одну країну стримується величиною транспортних витрат. За умов високих розмірів транспортних витрат експортувати промислову продукцію з «центру» до «периферії» може бути менш вигідно, ніж розмістити промисловість в регіоні «периферії». Однак процес глобалізації призводить до скорочення транспортних витрат. Коли транспортні витрати знижуються до деякого критичного рівня відбувається спонтанне розділення світової економічної системи на індустріальний «центр» і аграрну «периферію». У регіоні центру зростає попит на робочу силу і ставки заробітної плати, в регіоні периферії, навпаки, попит на робочу силу скорочується і знижується заробітна плата. Таким чином, в результаті глобалізації відбувається дивергенція рівня життя населення в регіоні центру і периферії.

Стадія конвергенції. Якщо глобалізація продовжується надалі, то транспортні витрати скорочуються. Це призводить до того, що вигоди від близького розташування підприємств промисловості («backward» і «forward linkages») скорочуються. При цьому регіон периферії стає привабливим для розміщення промислового виробництва за рахунок більш низького рівня оплати праці. Це призводить до переведення промисловості з центру в периферію, що супроводжується зростанням ставок заробітної плати в регіоні периферії і скороченням ставок заробітної плати в регіоні центру, тобто відбувається конвергенція по рівню життя населення.

У даній постановці економічний розвиток не є плавним процесом зближення країн що розвиваються і розвинених країн. Існує дві групи країн (промислово розвинені і промислово відсталі). Залежно від вибору економічної політики, країна може перейти

з групи промислово відсталих до групи промислово розвинутих. Автори порівнюють дві політики для промислово відсталої країни: політику імпортозаміщення та політику торгової лібералізації. У цілому, сказати однозначно, яка політика краща для країни, що розвивається, не можна. Проте автори відзначають, що політика торгової лібералізації веде до більш високого рівня добробуту населення.

А. Гос аналізує вплив лібералізації міжнародної торгівлі на нерівність населення світу за рівнем доходів на душу населення. Розглядається часовий проміжок з 1981 по 1997 рр. У роботі автор використовує три поняття нерівності: міжнародна нерівність (international inequality), міждержавна нерівність (inter-country inequality) і нерівність розподілу доходів у світі. Міждержавна нерівність враховує відмінності у ВВП на душу населення в різних країнах світу, але не враховує відносний розмір країн, тобто кількість населення країн. Тому Китай і Мадагаскар матимуть однакову вагу, хоча частка населення Мадагаскару в світі є мізерно малою в порівнянні з Китаєм. Міжнародна нерівність враховує кількість населення в країнах, проте не враховує нерівність у розподілі доходів усередині країни. Цей недолік усуває показник нерівності розподілу доходів у світі.

Таким чином, вплив глобалізації світової торгівлі на економічні позиції країн світу залежить, по-перше, від того, які причини викликають міжнародну торгівлю, по-друге, від стадії глобалізації, по-третє, від напрямків міжнародної торгівлі.

Аналіз впливу зовнішньої торгівлі на економічний розвиток як відправного моменту припускає уточнення змісту категорії «зовнішня торгівля». В економічній літературі існують різні визначення терміна «зовнішня торгівля». У популярній економічній енциклопедії під зовнішньою торгівлею розуміється торгівля країни з іншими країнами, що складається з імпорту (ввезення) і експорту (вивезення) товарів та послуг.

Також під зовнішньою торгівлею товарами та послугами розуміють обмін товарами і послугами між країнами, пов'язаний із загальною інтернаціоналізацією господарського життя і інтенсифікацією міжнародного поділу праці в умовах науково-технічної революції. В існуючих визначеннях не відображено вплив зовнішньої торгівлі на економічний розвиток. На наш погляд, **зовнішня торгівля** являє собою обмін товарами і послугами між країнами, що складається з експорту та імпорту товарів і послуг, який виступає або каталізатором, або обмежувачем безпечного економічного розвитку.

Слід розмежувати категорії «економічний розвиток», «економічна безпека», «економічно безпечний вплив зовнішньої торгівлі на економічний розвиток» (рис.1).

Рис. 1 Економічно безпечний вплив зовнішньої торгівлі на економічний розвиток

Економічний розвиток і зовнішня торгівля завжди існують за певних умов, які створюють сприятливий фон для забезпечення стійкості національної економіки та підвищення якості життя, або несуть загрозу для них. Сукупність таких внутрішніх та зовнішніх умов буде визначати рівень «економічної безпеки». У той же час сам фактор зовнішньої торгівлі надає безпосередній вплив на економічний розвиток по певних каналах, формуючи рівень економічно безпечного впливу на економічний розвиток.

Таким чином, під економічно безпечним впливом зовнішньої торгівлі на економічний розвиток розуміється сукупність умов, за допомогою яких забезпечується підвищення кількісних і якісних показників економічного розвитку національної економіки, що сприяють вдосконаленню якості життя населення.

До кола суб'єктів, що здійснюють зовнішню торгівлю, можна віднести індивідуальних підприємців, всі комерційні та некомерційні організації, що мають право вести міжнародну економічну діяльність відповідно до своїх установчих документів, країну в особі уповноважених виконавчих структур, регіони і муніципальні утворення мезо-рівня, а також міжнародні організації - інститути глобального управління.

Утворюючи вищий рівень участі в зовнішніх зв'язках, будь-яка країна, прагне отримати і зберегти високий конкурентний статус і забезпечити стабільне функціонування національного господарства та забезпечити належну економічну безпеку.

Особлива роль зовнішньої торгівлі в національній економіці полягає в тому, що вона інтегрована практично у всі області господарської діяльності країни і виконує функції з заповнення нестачі внутрішніх споживчих, інвестиційних, фінансових і технологічних ресурсів. Найбільш значимими з цих функцій є наступні: забезпечення ринків збуту для секторів, що виробляють ліквідні на світовому ринку продукти; забезпечення ресурсів для покриття внутрішнього кінцевого попиту; забезпечення податкових доходів бюджету; надходження капіталів і позик для покриття нестачі фінансових ресурсів (доходів і накопичень) в різних секторах економіки; компенсація нестачі інвестиційних ресурсів.

Стабільне зростання багатьох країн світу пов'язано з підвищенням їх відкритості. Експорт став значущим чинником економічного зростання як розвинених, так і країн, що розвиваються. Наукові дослідження показують, що чим вище приріст зовнішньоторговельного обороту в розрахунку на одного мешканця країн, що розвиваються, тим швидше зростає ВВП і споживання на душу населення.

На наш погляд, доцільно виділити ще одну функцію, яка полягає у забезпеченні сталого та безпечного розвитку національної економіки в цілому, і регіонів, зокрема. Зовнішня торгівля впливає на характер економічного розвитку (безпечний або має «загрози» розвитку) за допомогою зміни доданої вартості у складі ВВП, яка, у свою чергу, залежить від величини наступних компонентів: збільшення національного доходу, митних платежів, податкових платежів експортоорієнтованих та спільних з іноземним капіталом підприємств, іноземних інвестицій та інвестицій вітчизняних виробників.

Зміна доданої вартості викликає відповідну зміну кількісних і якісних показників економічного розвитку, сталий і несталий характер економічного розвитку, що в підсумку відображає характер економічно безпечного впливу зовнішньої торгівлі на розвиток національної та регіональної економіки (економічно безпечний або має «загрози»).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Економічно безпечний вплив зовнішньої торгівлі на економічний розвиток виявляється в наступному: підвищується рівень ринкової конкуренції; розширюється і кардинально підвищується якість споживчого вибору, в результаті чого значно зростає якість життя населення; з'являються нові продукти і впроваджуються нові технології; впроваджується сучасна культура бізнесу; розширюються експортні можливості.

Разом з тим, зовнішня торгівля створює загрози для економічного розвитку в тих випадках, коли: погіршується галузева структура; утискуються імпульси розвитку у галузях що відстають; послаблюються економічні зв'язки, і відбувається анклавізація національної економіки; має місце відтік капіталу.

Зазначені негативні наслідки створюють загрозу безпечного розвитку економіки країни, що закономірно ставить проблему кількісної оцінки критичних значень, відхилення від яких свідчить про можливість наростання нестійкості в економічному розвитку і дозволяє своєчасно блокувати негативні тенденції.

Таким чином, міжнародна економічна діяльність впливає на характер економічного розвитку через зміни доданої вартості у складі ВВП, збільшення національного доходу, митних платежів, податкових платежів експорто-орієнтованих та спільних з іноземним капіталом підприємств, іноземних інвестицій та інвестицій вітчизняних виробників.